

Forfatter: Ewald, Johannes

Titel: Herr Panthakaks Historie og Meeninger

Citation: Ewald, Johannes: "Herr Panthakaks Historie og Meeninger", i Ewald, Johannes: *Herr Panthakaks Historie og Meeninger*, udg. af Johnny Kondrup , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, i samarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab, cop. 1988, s. 170. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-ewald01dkval-shoot-idm140540296915552/facsimile.pdf> (tilgået 10. april 2024)

Anvendt udgave: Herr Panthakaks Historie og Meeninger

Denne Schönheyder, hvis indflydelse herefter gør sig stærkt gældende i Ewalds liv, er kun et år ældre end digteren selv. Men han ejer al den sikkerhed, som et godt embede, medborgeres agtelse, grundfæstet tro og en vis mangel på fantasi kan give et menneske. Derfor kan man i breve høre ham formane og irtettesatte den jævnaldrende Ewald, som om denne var et uvort barn. I øvrigt er Schönheyder velvillig. Han hjælper Ewald, hvor han kan, og han betragter det som sin opgave at vejlede digteren til det, der for ham selv står som de dyreste goder: et ærbart levned og en ydmig tro på Gud.

Under disse omstændigheder oplever Ewald i Rungsted – sin lykligste tid. Hans følelse af digterisk styrke slår ud i genial selvtillid. Verdens vidunderlighed blomstrer i hans indre, og han ved sig i stand til både at rumme og fortolke den.

I Rungsted – i slutningen af 1774 – begynder Ewald også at skrive sin selvbiografi, *Lævet og Meeninger*.

7. Den selvbiografiske genre

Den genre, som Ewald hermed bevæger sig ind i, er dybt rodfæstet i europæisk kultur. Den har sit udspring i den kristne tradition for samvittighedsprøvelse, en tradition der i de første århundreder efter vor tidsregning dels afsatte skriftemålets sakramente, dels forte til en egentlig konfessionsliteratur. Historiens første selvbiografi, der skylles kirkefaderen Augustin (354-430), bærer netop titlen *Confessiones (Bekendelser)*. Den fortæller om det syndige levned, som Augustin ferc frem til sit 32. år, da han pludselig fik en religios oplevelse og lod sig omvende til kristendommen. I erindringens perspektiv fordommer han sin egen ungdom, men ser dog samtidig i begivenhederne Guds finger, der ubevist for ham selv ledte frem mod omvendelsen. Selvbiografiens bliver til i et spændingsfelt mellem det levede liv og forsynets plan, mellem et menneskeligt og et guddommeligt perspektiv; men der råder ingen tvivl om styrkeforholdet: Augustins liv tilhører i dybeste forstand ikke ham selv, men Gud; og her ligger det, der adskiller ikke bare hans bekendelser, men hele den middelalderlige selvbiografi fra genrens senere historie.

At Ewald har kendt Augustin, da han skrev sit eget levned, ses allerede af det faktum, at han citerer ham i teksten (s. 101). Vigtigere er

imidlertid, at *Levet og Meeninger* til dels er opbygget som en bekendelse, »en authentique Tilstaaelse af mine Daarligheder« (s. 76), oven i købet rettet til den pictistiske formynder og skriftefader J.C. Schönheyder.

Men indgår Augustin således som en inspirationskilde for Ewald, da er det også værd at bemærke, at hans moderne efterfølger i en vis forstand vender op og ned på ham. I Ewalds selvbiografi oplades det levede liv, så uregelmæssigt og syndigt det tager sig ud for andre, med en indre styrke, der gør det muligt for den skrivende at overtake det som sit. Og styrken beror på, at livet tilhører et geni, et individ som netop gennem det har formået at hæve sig til Guds niveau. Herom mere i det følgende.

Mange linier eller tendenser i oldtiden løber sammen i Augustins værk og gør det rimeligt at sige, at den selvbiografiske form er frugten, det koncentrerede udtræk af en tidsalder, som ellers er ved at gå under. Da en ny tid opstår, er formen til rådighed, men indholdet må skabes forfra. Mennesket må, fra renessancen at regne, opdage sig selv påny, lære at anskue sig selv med øjne, som ikke først og fremmest er Guds – eller kirkens. Selvbiografien bliver på én gang et redskab og et udtryk for denne proces.

Renaissancens humanister brugte ganske bevidst deres selvbiografier som en art psykologiske laboratorier, idet de her lagde deres egne handlinger til grund for en intellektuel afsøgning og kortægning af den menneskelige personlighed (se fx Girolamo Cardanos *De vita propria*, Om hans eget liv, 1574-76; findes i en moderne tysk udgave fra 1969). Når Johannes Ewald taler om sin selvbiografis »Hoved-Øyemed [...] nemlig det, at bidrage saameget til Kundskaben om det menneskelige Hjerte, som mueligt« (s. 145), og når han omtaler sin egen livshistorie som »Anledning« til at lære selve mennesket at kende (s. 91), så synes man at høre et ekko fra disse humanister. Eller rettere: man hører et i tiden udbredt motiv, som blev anslået to-tre hundreder forinden. Det klinger også hos Rousseau.

Den egenskab, som man i forstør omgang måtte anse for personlighedens bærende, var formugen. Den rationelle tænkning sikrede identiteten og livets sammenhæng. Dette var et synspunkt, som den franske filosof René Descartes gennemførte konsekvent i sin filosofiske selvbiografi *Discours de la Méthode, Om metoden*, fra 1637. Bogen beskriver, hvordan han led for led har arbejdet sig frem til en række

principper for sikker erkendelse, og omdrejningspunktet er de berømte ord: Jeg vækker, altså er jeg til.

Men i løbet af det følgende århundrede træder personlighedens rationelle områder med stigende intensitet ind i menneskebilledet. Hos Holberg, der godt en generation før Ewald skriver sine latinske levnedshreve (1728-43), udgør de et kaotisk stemningsrige, som fornuften har stort besvær med at holde i skak. Med gysen kaster Holberg blikket ned i de evigt vekslende stemningers hekseskædel, men ejner ingen orden i omvekslingerne og bruger betegnelsen uhelbredeelig sygdom for, hvad han har set.

Andre følte sig imidlertid tiltrukket af synet. Det 17. og 18. århundredes kultur rummede en betydelig understrøm af religiøs mystik. Den fandt bl.a. udtryk i en autobiografisk litteratur, der gjorde sig til medium for skildringen af det subtile stemnings- og lidenskabsliv hos mystikeren, som dannede basis for (eller blev affødt af) hans særlige erfaringer. Et hovedværk er Jeanne-Marie Guyons *Vie écrité par elle-même*, Levned skrevet af hende selv (1688-1709); hun fik i øvrigt stor betydning for Rousseau.

Et særegent udslag af den mystiske strømning var pietismen. Denne fromhedsretning, der jo beherskede Johannes Ewalds barndomsomilje, appellerede i særlig grad til det subjektive, både til følelsen og selvransagelsen, hos sine tilhængere. Den fik også udtryk i en omfangsrig selvbiografisk litteratur, specielt i Tyskland. Det er dog en litteratur der i sin bestandige pointering af Guds forsyn kan minde om de middelalderlige bekendelser. Intet tyder på, at Ewald har modtaget nogen direkte inspiration herfra.

Det har han heller ikke fra det 18. århundredes betydeligste autobiografi, Jean-Jacques Rousseaus *Les Confessions, Bekendelser*. Den blev ganske vist skrevet i årene 1765-70, altså lige inden Ewald begyndte på sit levned, men henå i manuskript til 1782, da både Rousseau og Ewald var døde.

Hos Rousseau erkendes de irrationelle egne af personligheden på et rent verdsligt grundlag. Og den erkendende fornuft tildeler sig selv en underordnet rolle i forhold til det kaotiske følelsesliv. Når dette imidlertid ikke indebærer, at Rousseau i selvbiografiens opfattelse sit liv som et kaos, skyldes det, at følelseslivet netop i crindringens perspektiv viser sig at have sin egen, dybere eller mere omfattende logik (som identificeres med begrebet natur). At Rousseau tør an-

kende følelseslivet som bærende for personligheden, hænger sammen med, at han retrospektivt kan afvinde dets bevægelser en mening og retning, som forhen var ubevist. Følelse og identitet viser sig at falde sammen i den individuelle dannelseshistorie, og selvbiografiens står som det eneste rigtige middel til erkendelse af dette sammenfald. Eller sagt med andre ord: I Rousseaus *Bekendelser* møder man for første gang den på følelsessammenhang grundede dannelseshistorie, og værket markerer derved et foreløbigt højdepunkt i genrens historie.

Har Johannes Ewald ikke kunnet læse Rousseaus *Bekendelser*, så har han dog ikke af den grund været afskåret fra at påvirkes af de ideer, som bærer værket. I 1762 havde Rousseau udgivet sin pædagogiske afhandling *Emile*, hvori de samme ideer fandt udtryk, og netop til *Emile* hentyder Ewald i *Lernet og Meeninger* (s. 89, noten til »Rousseaus Afguds»).

Når Ewald i sin selvbiografi tillægger barndommen – den periode hvor formuften sover – så stor betydning for sit senere liv, at han næsten alene skildrer den, da er det usædvanligt og nyt i genrens sammenhæng, men der er i pact med Rousseaus fortællinger. Ligeledes, når Ewald taler om den nødvendige dannelse, som barnets natur må gennemgå, dvs. den gunstige påvirkning, som dets opdragere må udøve, for at de barnlige anlæg kan folde sig harmonisk ud. Når han omvendt bebrejder sine lævere, at visse af hans egne anlæg, som i sig selv var gode, blev fejludviklet, fordi man proppede ham med unyttig lærdom, gløser og bibelsprog, i stedet for at lære ham at leve, ja så er det som skrevet ud af *Emile*.

Rousseau er også den adskillelse, som Ewald stedsvis foretager mellem den menneskelige natur og det borgerlige samfund – og hans dertil hørende tro på, at mennesket af naturen er ædelt i sin stræben, afskyr uret og ikke kender til ejendomsret. Til den ædle natur svarer den varme følelse, mens det borgerlige samfund må nøjes med den kolde forstand – såvel hos Rousseau som hos Ewald.

Endelig kan man mene at høre en genklang af Rousseau i Ewalds utallige henvisninger til sit hjerte; dette ømme, følsomme, svulmende, kærlige, entusiastiske, dristige, flammende hjerte, som banker på hver side af *Lernet og Meeninger*. Med gustent overleg siger jeg »kan«, for der findes naturligvis også det fenomen, man kalder tidsånd.

8. *Tristram Shandys Levned og Meninger*

Taler man om selvbiografiens stilling i det 18. århundrede, kan man ikke komme uden om også at beskæftige sig med romanen. En af de vigtige begivenheder i genrens historie er, at den ved århundredets midte indtræder i et intimt forhold til romanlæren, som den bl.a. læner sin jeg-form. Den autobiografiske roman opstår; typeksemplet er Laurence Sternes *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*, 1760-67.

Der består også et intimt forhold netop mellem *Tristram Shandy* og Ewalds selvbiografi. Alene titlen: *Johannes Ewalds Levnet og Meeninger* udpeger Sternes roman som inspirationskilde. Det samme gør den lunefulde, springske og fragmentariske fremstilling. Tristram Shandys levned og meninger er et værk, hvis kronologi bestandig brydes op; fx slutter det fem år før sin egen begyndelse (1718-1713), og hovedpersonen forsvinder praktisk talt ud af sin selvbiografi i femårsalderen. Johannes Ewald, der er mindre radikal, lader dog tiden bevæge sig en lille uge i den rigtige retning (Hamburg – Magdeborg), og han er næsten seksten år gammel, da fortællingers mørke lukker sig over ham.

Mellem de sparsomme brodker af *Tristram Shandys* levned, for mere bliver det ikke til, vokser da et vildnis af meninger frem, bestående af selvbiografiens tanker om sin egen historie, hans besvær med at rekonstruere og fortolke den, og hans kvaler med at formidle den til genstridige læsere. Systemet i disse meninger er afvejens, digressions-, og deres bevægende årsag er den skrivendes egne associationer. – Også Ewalds tekst er fuld af digressoner; han kan alt for ofte ikke undlade med et par ord at berøre dette eller hint, dels for at kaste lys over det sagte, men også for at tage afstand fra sin egen fremstillingsform eller for at diskutere sin egen fortolkning af sine egne handlinger ... (se fx s. 78, 113, 139, 148). Om det så er de genstridige læsere, har Ewald taget hensyn til dem, ja indlagt dem i selve teksten. Han diskuterer ligeledes fyldebotten ThundernTrunk og puritaneren WaterSous, der fra hver sit udgangspunkt har det til felles, at de ikke forstår sig på vin eller fantasi (s. 99-105). Han besvarer hr. Quæstiotius' ligegyldige spørgsmål (s. 116) og tøver over for anti-moralistens berettigede (s. 137); begge dele i øvrigt med samme syrlige tonefald.

Men den væsentligste overensstemmelse mellem Sterne og Ewald